

kadar kalpa sistemi, gezegenlerin ortalam hareketleri (evsât), en yüksek noktaları (evcât) ve ekliptiği kestikleri düğüm noktaları gibi konular *Zicü's-Sind-Hind el-Kebîr* geleneği içinde yaşamışsa da en yüksek denklemler aslında *Zîcû's-şâh*'tan çıkarılmıştır. *Zicü's-Sind-Hind el-Kebîr*'in aslı olan *Siddhânta* Hint astronomisindeki Ardharatrika okulu temsil etmekte, coğrafya ile ilgili bir bölümü de *Âryabhata*'nın ve Mısırlı Hermes'e atfedilen bir Sâsânî geleneğinin etkisini göstermektedir. Fezârî'nin bu eserdeki bazı tutarsızlıkları başka kaynaklardan da faydalanmak suretiyle giderildiği bilinmektedir. Günümüze ulaşmamış olan bu eser hakkındaki mâlumatı Hâşimî, Mes'ûdî, Bîrûnî ve diğer klasik müelliflerin aktardığı bilgilere borçluyuz (bk. Pingree, *JNES*, XXIX, 103-123). **2.** *Kitâbü'z-Zic 'alâ sinî'l-'Arab*. Fezârî'nin *Kitâbü's-Sind-Hind*'den sonra yaklaşık 790'da telif ettiği başka bir zic olup gezegenlerin ortalam hareketlerinin astronomik tablolarını vermektedir. **3.** *el-Kaşîde fi 'ilmî'n-nücûm*. Kasidenin başlangıcından bazı beyitler Yâkût ve Safedî tarafından zikredilmiştir (*Mu'cemü'l-üdebâ*³, XVII, 118-119; *el-Vâfi*, I, 336-337). **4.** *Kitâbü'l-Mikyâs li'z-zevâl*. Öğle vaktinin tayin edilmesi hakkındadır. **5.** *Kitâbü'l-'Amel bi'l-usturlâb ve hüve zâtü'l-halâk*. "Zâtü'l-halâk" (halkalı) adı verilen bir usturlap çeşidinin yapımı hakkındadır. **6.** *Kitâbü'l-'Amel bi'l-usturlâbi'l-müşâfâh*. Düz usturlabın yapımı hakkındadır. **7.** *el-Urcûze fi'l-ğudûd*. Adına yalnız Ebû's-Sakr el-Kabîsî'nin *Kitâbü'l-Medhal*'inde rastlanmaktadır (Bodleian Ktp., nr. 663, s. 5-7). **8.** *Kitâb Tasfihi'l-küre*. Kürenin düzlem haline getirilişle ilgili. Kıftî, bu eserin bütün İslâm astronomlarının ilk kaynağı olduğunu söylemektedir. **9.** *ez-Zicü'l-ğadîm fi fûnûni't-ta'dîl ve't-takvîm*. Zirikî bu eseri Rabat Kütüphanesi'nde (Evkaf, nr. 260) gördüğünü; bablara göre tertip edilmiş olan zîcin birinci babının Arap, Yunan, İran ve Kıbtî takvimlerinden bahsettiğini ve Arap takviminin hicretin gerçekleştiği yılda 1 Muharrem Perşembe gününden itibaren başlatıldığını bildirmektedir (*el-A'lam*, V, 293; eserleri hakkında ayrıca bk. Sezgin, V, 216-217; VI, 123-124; VII, 101).

Bunlardan başka Kâtib Çelebi Fezârî'ye *Kaşîde fi'n-nağv* adlı bir eser daha nisbet etmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1345).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdü'd), s. 332; Mes'ûdî, *Mürâcû'z-zeheb*, VIII, 291; Sâid el-Endülüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, s. 57; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*³, XVII, 117-119; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ*³, s. 42, 177; İbn Tâvûs, *Ferecû'l-mehmûm*, Kum, ts. (Dârü'z-Zehâr), s. 128; Safedî, *el-Vâfi*, I, 336-337; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1345; *Hediyetü'l-'arifîn*, I, 2; Suter, *Die Mathematiker*, s. 3-5, 208; C. Nallino, *'İlmü'l-felek: târifüh inde'l-kurânî'l-vustâ*, Roma 1911, s. 156-168; a.mlf., "Astronomi", *İA*, I, 687; Sâlih Zeki, *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, İstanbul 1340-42, I, 112; Sarton, *Introduction*, I, 530; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 391; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elîfîn*, VIII, 195; Zirikî, *el-A'lam* (Fethullah), V, 293; Sezgin, *GAS*, V, 216-217; VI, 122-124; VII, 101; D. King, *Islamic Astronomical Instruments*, London 1987, s. XVIII/200 (not 29), XIX/50; D. Pingree, "The Fragments of the Works of al-Fazârî", *JNES*, XXIX (1970), s. 103-123; a.mlf., "al-Fazârî", *DSB*, IV, 555-556.

CEVAT İZGİ

FEZLEKE

Osmanlı bürokrasisinde özet karşılığı olarak raporların sonuç kısmı veya tahkikat evrakı için kullanılan terim.

"Bir olayın, meselenin veya raporun esas noktalarını ve sonucunu açıklamak üzere hazırlanan özet veya kısaltma" anlamına gelen fezleke terimi, Osmanlılar'da resmî bir evrak türü olmaktan ziyade bu tür hulâsaları ifade etmek için kullanılan genel bir tabirdir. Bu tabire erken tarihli resmî yazışmalarda rastlanmamaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren ara sıra kullanılmış olmakla beraber bunun yaygınlaşması XIX. yüzyılda başlamış ve bu devir Osmanlı bürokrasisinde tahkikat evrakının, müstantik kararnameşinin adı haline gelmiştir.

Mehmet Zeki Pakalın sadrazamın emriyle, divanda şikâyetleri dinleneceklerin isteklerinin çavuşbaşı tarafından yazılıp divanda ona hulâsa olarak sunulduğunu ve bu kısaltılmış ifadelerle fezleke dendiğini yazarsa da (*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 625) herhangi bir kaynağa atıfta bulunmaz. Ancak büyük bir ihtimalle Pakalın'ın dayandığı İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın eserinde, şikâyetleri sadrazamın divanına arz etmek üzere çavuşbaşının "fezleke yaptığı"nın belirtilmesi (*Saray Teşkilâtı*, s. 415), bunun o döneme ait bir adlandırma değil doğrudan doğruya Uzunçarşılı'nın kendi ifadesine dayandığını düşündürmektedir. Nitekim divana gelen davaların özetlerini ihtiva eden ve bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde nâdir

olarak rastlanan defterlerde böyle bir tabir geçmemektedir. Bununla birlikte XVII. yüzyılda Kâtib Çelebi'nin eserine *Fezleke* adını vermesiyle bunun gidecek resmî literatürde de kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Zamanla soruşturma tutanakları, raporların özetleri veya sonuçları için fezleke tabiri yerleşmiş, XIX. yüzyılda doğrudan bu tür evrakın adı olmuştur. Nitekim mahkemelerdeki soruşturma veya duruşmaların tutanak özetleri bu adla anılmıştır. Söz konusu tutanaklarda davalı, davacı ve şahitlerin adları belirtilip olayın tarihi ve konusu, ifadeler, varılan sonuç kısaca anlatılır ve bunlara "fezleke-i istintâk" denirdi. Diğer fezlekelere ise konularına göre "fezleke-i hesâb", "fezleke-i mâl", "fezleke-i mukarrerât" ve "fezleke-i ah-kâm" gibi adlar verilir.

Özet haline getirilmiş teftiş raporlarıyla kısaltılmış eserler için de bu terim kullanılmıştır. Meselâ bu adın yaygınlaşmasına yol açan Kâtib Çelebi'nin Osmanlı tarihini konu alan iki ciltlik *Fezleke*'si, Ahmed Vefik Paşa'nın yine Osmanlı tarihine ilgili *Fezleke-i Târih-i Osmânî*'si bu türün en tanınmış eserlerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 415; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 1992, s. 508; Pakalın, I, 625-626; "Fezleke", *İA*, IV, 601; (Ed.), "Fadhîlaka", *Eİ²* (İng.), II, 727; "Fezlike", *UDMİ*, XV, 216; "Fezleke", *TDEA*, III, 218.

 DİA

FEZLEKE

(فذلكه)

Kâtib Çelebi'nin
(ö. 1067/1657)
Osmanlı tarihine dair
Türkçe eseri.

Bazı kaynaklarda *Târih-i Sagîr* (Şeyhî, I, 264), bazılarında *Târih-i Fezleke* adıyla anılır. Giriş kısmında belirttiği gibi müellif, Arapça *Fezleketü't-tevârih*'in muvassal tercümesi ve zeyli olan bu eseri ana dili Türkçe olan Osmanlı halkının anlaması için, 1653 yılından itibaren gördüklerini de ilâve ederek tafsil ve icmal arası bir tarzda yazmıştır (*Fezleke*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3153, vr. 1^a). 1000 (1592) yılından başlamak üzere klasik İslâm tarih yazıcılığı geleneğine uyularak hadiseler sene tertibine göre anlatılmış ve her yılın sonunda o sene içinde ölen vezir, âlim, şeyh, şair ve ünlü kişilerin kısa biyografileri verilmiştir. Eser